

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Юридичний факультет
Факультет суспільних наук і міжнародних відносин
Кафедра соціальної роботи

ПОСІБНИК
з навчальної дисципліни

"ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО"

Для студентів за напрямом 6.030402 Правознавство

Укладач: доцент Глазунов С.В.

Дніпропетровськ
ДНУ
2015

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИКОНАННЯ ТА ЗАХИСТУ КОМПЛЕКСНОЇ МОДУЛЬНОЇ РОБОТИ

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Ораторське мистецтво» студенти мають підготувати та захистити комплексну модульну роботу. Треба обрати один із запропонованих варіантів такої роботи.

Варіант 1.

Перша частина завдання. Підберіть 3 скоромовки і вдома попрацюйте з ними. Починати роботу над скоромовкою треба в повільному темпі, можна беззвучно. Це полегшить її правильне вимовляння, одночасно тренуватиме мовний апарат. Але треба не просто “промовляти” її, слід знайти в ній певний зміст, якісь почуття, робити певний наголос.

Попередньо потренувавшись у промовлянні найскладніших сполучень слів окремо, можна поступово прискорювати темп проговорювання, але намагатися не погіршувати виразність, чіткість.

Промовляння скоромовок спочатку може відбуватися як монолог. Потім цю вправу можна робити в діалогічному режимі разом із партнером. Один говорить свою скоромовку, вкладаючи в неї певний підтекст, який мають зрозуміти присутні, другий відповідає скоромовкою, також вкладаючи в неї підтекст, що є відповіддю й продовженням «розмови».

Зразок

1. Рапортував та не дорапортував, дорапортував та зарпортувався.
2. Був собі Карпо да Полукарпа, да переполукарпився на маленькі полукарпенята.
3. Перепеличка невеличка під полукіпком випідьпідьомкалась.

Друга частина завдання. Підберіть невеликий вірш (уривок із вірша) обсягом 8-12 рядків. Прочитайте його зі змінами тональності (емоційної настроєності), інтонації (змінами висоти тону, сили звучання голосу). Треба спробувати від п'яти й більше (5-8 і більше) варіантів читання. Наприклад, читайте щасливо, сердито, урочисто, із співчуттям, шепотом, дуже швидко (як кулеметна черга), дуже повільно (зі швидкістю равлика), як ніби ви замерзли, як ніби у вас в роті гаряча картопля, як ніби ваш рот набитий цукерками, ніби ви – маленька дитина тощо (докладніше про можливі варіанти тональності див.: Глазунов С.В. Основи ораторського мистецтва та методики проведення навчальних занять: Навч. посіб. - Д.: РВВ ДНУ, 2001. – С.39). Кожній тональності мають відповідати свої жести, міміка й т.д. Можете потренуватись перед дзеркалом, відеокамерою. Уявіть, що ви в малій аудиторії (на 10-20 слухачів). Уявіть, що ви виступаєте у великому залі (на 500 чоловік і більше).

Зверніть увагу, що зміст вірша має бути таким, щоб різні варіанти його читання не сприймалися як збиткування над святими поняттями. Виходячи із цих міркувань, **НЕ ТРЕБА використовувати вірші, які мають велике символічне значення (про Батьківщину, Матір, інші святі поняття)**. Вірш можна читати як із листка, так і розказувати напам'ять.

Приклад:

Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.

Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

(Котляревський І.П. Енеїда.)

Процедура оцінювання виступів проводиться за схемою:

- самооцінка (чого вдалося досягти, чого не вдалося досягти в достатній мірі);
- думка слухачів;
- узагальнююча оцінка викладача.

У процесі оцінюванні аудиторних виступів студентів буде звертатися увага на:

- намагання досягати достатньої виразності, чіткості, швидкості вимовляння скоромовки;
- кількості та якості варіантів читання вірша.

Варіант 2.

Необхідно ознайомитися з опублікованим виступом відомого промовця (адвоката, судді, прокурора, політичного, громадського діяча та ін.) і проаналізувати його з погляду наявності там вербальних засобів завоювання, утримання уваги слухачів, підвищення впливу на аудиторію.

Серед таких засобів можуть бути: визначення, порівняння, приклади, перебільшення (гіпербола), статистичні дані, пряма вимога уваги від слухачів, пауза, уживання вставних речень, риторична фігура (риторичне запитання, риторичне заперечення, риторичне звертання тощо), переривання початої думки, зволікання з викладом фінальної частини матеріалу, натяк, повтор, інверсія, антитеза, питання-відповіді, перехід від монологу до діалогу (дискусії), створення проблемної ситуації, інше.

Після цього укладіть **текст ВАШОЇ розповіді** тривалістю 6-7 хвилин про те, які засоби ораторського впливу застосовував обраний Вами промовець.

Ваш виступ може називатися **«Застосування ораторських засобів у промові ... (назва конкретної промови та ім'я промовця)»**. Наприклад, "Застосування ораторських засобів у промові С.А. Андрієвського в справі М. Андреева" (**приклад виступу додається**).

Почніть свій виступ із невеликого вступу, коротко скажіть про що говорив обраний Вами оратор. Ваша розповідь (Ваш виступ) має містити конкретні приклади (цитати), які показуватимуть застосування ораторських засобів у виступі відомого промовця. При наведенні прикладів має бути обов'язкове посилання на відповідну сторінку джерела. У випадку аналізу ненадрукованого тексту (наприклад, узятого з Інтернету), необхідно додати текст проаналізованої промови.

Буде правильно, якщо й Ви також застосуєте у своєму виступі якісь засоби, щоб привернути увагу слухачів. Треба виділити (насамперед, для самоконтролю) **назви засобів**, які Ви аналізували в тексті, або самі застосували для підвищення ефективності свого виступу.

В аудиторії Ви розкажете про результати свого дослідження, інакше кажучи, виступите з невеликою промовою.

Приклад виступу

"ЗАСТОСУВАННЯ ОРАТОРСЬКИХ ЗАСОБІВ У ПРОМОВІ С.А.АНДРІЄВСЬКОГО В СПРАВІ М.АНДРЕЄВА"

Найкращі зразки виступів часто дають судові промови. Одним із найвидатніших судових промовців кінця XIX – початку XX ст. був Сергій Аркадійович Андрієвський (1847–1919). Він народився на Луганщині, гімназичні роки пройшли в Катеринославі (нині м. Дніпропетровськ). Юридичну освіту здобув у Харківському університеті. За рекомендацією А.Ф.Коні працював слідчим, прокурором. Після відмови виступити обвинувачем на процесі В.Засуліч був звільнений із державної служби й вимушений перейти на роботу адвокатом.

Займаючись адвокатською діяльністю, С.А.Андрієвський глибоко аналізував людські нещастя, які нерідко приводили людей на лаву підсудних. Його девізом було: усе зрозуміти, у всьому розібратись. Мова С.А.Андрієвського була плавна, без перерв, завжди строга розпланована. Одночасно вона була багата на образи, картини, мала якість особливе забарвлення.

Яскравим свідченням ораторського таланту С.А.Андрієвського є його захисна промова в справі М.Андреева. Суть справи: петербурзький купець Михайло Андреев фінським ножом убив свою другу дружину Сару (Зінаїду) Левіну, яку дуже любив. Після чого оголосив себе злочинцем і здався властям. (Далі посилання на текст промови С.А.Андрієвського подаються в українському перекладі за виданням: Молдаван В.В.Судова риторика. – К.: Заповіт, 1996. – С.130–140; Текст російською мовою можна знайти у виданні: Судебные речи известных русских юристов. – М.: Юрид. лит., 1958. – С.126–135).

На початку промови Андрієвський звертає увагу суддів на складність розуміння вбивств дружини чи коханки, чоловіка, чи коханця. При цьому він застосовує відомий народний афоризм "чужа душа – темний ліс" (Молдаван В.В.Судова риторика. – К.:Заповіт, 1996. – С.130). Щоб довести достатню життєву скромність М.Андреева, адвокат застосовує своє визначення підзахисного як "однолюба": "...люди зовсім чисті в статевому питанні зустрічаються рідко. Тобто, звичайно, є на світі бездоганні жінки, що не знали нікого, окрім свого чоловіка. Бувають і чоловіки, які залишаються вірними своїм дружинам, взявши з ними шлюб після всілякого бешкетування. Але навряд чи була колись така подружня пара, яка, і з'єдналася при взаємній невинності, залишається такою до смерті. Тому Андреева, який знав протягом 30 років лише двох жінок, можна назвати цнотливим, чистим, схильним до однолюбства" (С.131).

Андрієвський застосовує такий засіб утримання уваги слухачів, як несподіване переривання думки. "Не маю сумніву, що Сара Левіна, дякуючи своєму легковажному поглядові на чоловіків і хтивому

темпераменту, віддалася своєму здоровому чоловікові з найповнішою для нього ілюзією гарячої взаємності. Чого б іще він міг вимагати? І в такій омані він прожив, наскільки це можливо, щасливо, протягом майже сімнадцяти років... І раптом!

Але тут ми залишимо чоловіка, і звернемося до дружини" (С.134).

Далі Андрієвський удається до простого, але ефективного ораторського засобу – **уживання прикладів**.

"Отож, придивимося до Сари Левіної.

Зв'язавшись з Андреевим, приживши від нього дитину й переманивши його до себе на правах чоловіка, Зінаїда Миколаївна "зметикувала", що вона набула сімейного стану, але при цьому зовсім не втратила своєї свободи. Майже весь день у її розпорядженні через те, що чоловік працював у місті з ранку до обіду. Крім того, їй іноді щастило їздити одній у Михайлівський театр, куди чоловік не заглядав. Нарешті, для неї стало звичайним жити влітку в Царському, куди чоловік приїздив тільки двічі на тиждень. Усюди, де з'являлась, вона завжди справляла своєю ефектною зовнішністю враження на чоловіків. Це їй подобалося. Легкість поводження з ними в неї залишилася з першої молодості. Ми знаємо від інженера Фанталова, що добитися взаємності Андреевої було неважко..." (С.134).

Для того щоб наочніше показати, наскільки психологічно згубним для Андреева стало віроломство його дружини, Андрієвський удається до всіляких **порівнянь**, у тому числі й метафоричних. Нагадаємо, що порівнянням називається слово або вислів, що містить уподібнення одного предмета іншому. Метафора є такий мовний зворот, де порівняння вживається в переносному значенні. Перевага метафори полягає насамперед у її образності.

Андрієвський застосовує метафору, щоб продемонструвати те, як сприйняв підсудний несподівану заяву своєї коханої дружини:

"Знаєш? Я одружуюсь з Пістолькорсом"...

У житті Андреева відбулося щось на зразок землетрусу, як у Помпеї чи на Мартініці. Чудесний клімат, усі блага природи, ясне небо. Раптом з'являється слабке світло, димок. Потім чорні клуби диму, сажа, кіптява. Дедалі більше. Ось уже й сонця не видно. Полетіло каміння. Розливається вогненна лава. Загибель погрожує звідусіль. Грунт хитається. Безпорадний страх. Нарешті, несподіваний підземний удар, тріск – усе загинуло" (С.137).

Через кілька хвилин після цих слів захисник уживає кілька **порівнянь**, які дають можливість суддям увявити картину вбивства такою, якою її побачив Андрієвський.

"І ось вранці 23 серпня вона вирішила розрубати вузол. У цей час чоловік після дванадцяти безсонних ночей, все ще на щось сподіваючись, уже збирався кудись вийти в справах, і, як автомат, натягнув пальто. Зінаїда Миколаївна в туфлях на босу ногу поспішила його затримати, щоб відразу добитись свого. ...

Вона була занадто впевнена. Чоловік був занадто тихий, покірливий. Але вона вела себе як дике, тупе створіння, забувши все людське. На безвинного люблячого чоловіка вона накинулася з лютою лайкою... Вона вже уявляла себе знатною дамою, із владою Трепова (градоначальник Петербурга) у руках... Донька, прибігши на шум, почула останню фразу матері: "Я зроблю так, що тебе викинуть із Петербурга!"...

Ця жінка, врятована Андреевим від висилки, піднята ним із бруду, вихована, опікувана ним, як скарб протягом 16 років, – ця жінка хоче "скругити його в баранячий ріг", знищити його без сліду, роздавити його своєю ногою!

Тоді Андреев швидким рухом скинув з себе пальто зі словами: "Чи ти довго будеш кривдити нас?" схопив дружину за руку, потягнув до кабінету – і звідти, біля самих дверей, почувся її відчайдушний крик..." (С.138–139).

У виступі С.А.Андрієвського є інші цікаві ораторські прийоми як логічні паузи, інверсія, посилання на авторитет Біблії та інші. Усі вони певним чином забезпечили ефективність захисту. Присяжними було визнано, що вбивство здійснене в стані крайнього роздратування і запалу. Андреев був виправданий.

Список використаної літератури

Молдаван В.В.Судова риторика. – К.: Заповіт, 1996. – 320 с.

Смолярчук В.И.Гиганты и чародеи слова. – М.: Юрид. лит., 1984. – 272 с.

Процедура оцінювання виступів проводиться за схемою:

- самооцінка (чого вдалося досягти, що було добре у виступі, чого не вдалося досягти в достатній мірі);
- думка слухачів;
- узагальнююча оцінка викладача.

У процесі оцінюванні аудиторних виступів студентів буде звертатися увага на:

- 1) змістовність (відповідність суті сказаного до заявленої теми виступу, зв'язок із практикою, інтересами слухачів);
- 2) культуру та техніку мови: чистоту мови, її відповідність граматичним нормам; чіткість дикції; образність; точність та лаконічність; темп мови; емоційність мови;
- 3) зоровий контакт з аудиторією та освоєння простору;
- 4) володіння невербальними засобами спілкування;
- 5) організація промовцем слухацької аудиторії: а)урахування психологічного стану слухачів і реакція промовця на їхню поведінку; б)перевірка контакту з аудиторією; в)уміння оратора зробити "розрядку" аудиторії; г)уміння активізувати сприйняття студентами матеріалу виступу;
- 6) уміння закінчити виступ і зробити висновок;
- 7) відчуття часу (правильно розрахувати тривалість виступу й вкластися у відведений час).

Варіант 3.

Студентам необхідно **визначитися** з **актуальною темою** промови та підготувати її для виступу **тривалістю 6-7 хвилин**. Способи розгляду проблем (теоретичних або практичних) може бути різною:

- 1) **промова-опис** (явища, предмета...). Промовець, зосереджується на внутрішньому баченні того, про що розповідає. Він не квапиться вимовляти всі слова. Це його трохи заспокоює, забирає зайве хвилювання;
- 2) **доказова промова**. Промовець доводить правильність свого погляду на той або інший предмет, явище, подію. Для цього виступ має бути логічно вибудованим, містити переконливі докази, факти, аргументи. Варто подбати й про емоційність виступу. Тема в доказових промовах повинна бути близька й зрозуміла ораторові (про любиму справу, хобі...);
- 3) **проблемна промова**. У проблемній промові багато запитань, відповідей, рішень, відмов від цих рішень, міркувань, висновків. Головне в проблемній промові – активне думання, розмірковування, пошук відповіді на поставлену проблему. Темі проблемних промов різноманітні. Все життя складається з великих і малих проблем. Спочатку треба брати прості, доступні теми. Обережно треба ставитися до складних тем (у тому числі й політичних), які потребують глибинного аналізу. Треба зважити, наскільки Ви володієте цією темою.

У числі можливих актуальних тем можуть бути проблеми, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, а також інші теми, зокрема, такі, які торкаються проблем культури дискусії, полеміки в публічних дебатах, професійного реагування на застосування маніпулятивних технологій:

Альтернативне завдання

Використовуючи четвертий розділ «Прийоми маніпулювання в суперечках» навчального посібника Ірини Хоменко «Еристика: мистецтво полеміки», підготуйте виступ щодо свого бачення того, як можна професійно реагувати на різні прийоми маніпулювання в суперечках.

Альтернативне завдання

Використовуючи розділи книг Карстена Бредемайера «Мистецтво словесної атаки» та «Чорна риторика» опишіть прийоми чорної риторики та спробуйте сформулювати засоби захисту від маніпулятивних технологій у процесі публічних дискусій.

Альтернативне завдання

На основі матеріалу книги Пола Екмана «Психологія неправди» підготуйте розповідь на тему **«Мімічні ознаки обману»**.

Альтернативне завдання

На основі матеріалу книги Пола Екмана «Психологія неправди» підготуйте розповідь на тему **«Визначення обману за словами, голосом і пластиком»**.

Можуть застосовуватися й інші підходи до формулювання проблематики виступів, однак вони мають бути певним чином пов'язані зі змістом навчання студентів.

Текст має бути написаний із використанням професійних засобів завоювання та підтримання уваги слухачів. Текст виступу слід не тільки написати, але й підготувати до виголошення, насамперед треба зробити сигнальну розмітку тексту для акцентування думок промовця. Сигнальна розмітка (або методична обробка) тексту – це створення за допомогою знаків партитури умовних сигналів, які допоможуть

сказати краще яєсь слово, виокремити, наголосити важливу думку, вибрати правильну інтонацію, зробити паузу і т. ін.

Необхідно звернути увагу на слова, де ми не знаємо, як правильно поставити наголос. У таких випадках треба спеціально поставити знак наголосу в слові. Для правильного наголосу треба подивитись в словник, і поставити наголос на письмі: *вимо⁸ва*; *ма⁸ркетингові* дослідження й т.д.

Наголос робиться не тільки на складу, звуку. Існує **поняття логічного наголосу**. Логічний наголос – це виділення слова чи словосполучення (посиленням голосу або підвищенням тону, «розтягуванням» слова тощо) як найважливішого смислового елемента речення. Тобто виділяється щось як головне серед інших ознак, надається перевага чомусь. На відміну від наголосу в слові, логічний наголос може змінюватися залежно від мети, яку хоче досягти промовець. Місце логічного наголосу може підказати контекст. Логічний наголос найпростіше визначити шляхом «скелетування», тобто знаходження смислового «скелета» фрази. На письмі логічний наголос часто позначають за допомогою підкреслень слів, які становлять смисловий «скелет» тієї чи іншої фрази;

Слід звертати увагу й на мовні такти. Мовним тактом називається відрізок тексту (промови) цілісний за значенням і об'єднаний інтонаційно. Між мовними тактами робиться пауза. Читання за мовними тактами не тільки надає виразності сказаному, але й примушує аналізувати фрази. Фра⁸зові паузи позначаються короткою вертикальною лінією: | коротка пауза (на один рахунок); || дві лінії на два рахунки (раз, два); ||| – на три рахунки (раз, два, три). Для прикладу скажемо таку фразу «Ні на праведних, | ні на неправедних | не дозволено нам || направляти гнів!».

Підвищення/пониження тону застосовується в багатьох випадках. Підвищення тону (можна позначити знаком ^) нерідко використовується там, спостерігається незавершеність вислову, питання, непевність, при звертаннях, в окличних реченнях і т.д. Наприклад: «Чи ти пив п'янку радість кохання? ^» Пониження тону (можна позначити відповідною стрілкою вниз) використовується для позначення інтонації, що знаменує завершення вислову чи певної частини його. Зазвичай ця ситуація спостерігається наприкінці речення. Наприклад: «Він був дуже, дуже обережний \».

Важливе значення в публічних виступах має **темп мовлення**. Необхідно враховувати принаймні такі моменти: слухачу потрібно встигнути усвідомити інформацію, яка поступає, тобто зіставити нове зі своїми знаннями й життєвим досвідом, і запам'ятати основні положення, нові поняття. *За експериментальними даними оптимальні умови сприйняття мови – середній темп мовлення.* Викладення складного матеріалу вимагає порівняно уповільненого темпу мовлення. Подання матеріалу, пов'язаного з життєвими асоціаціями, фактами, чуттєвим досвідом, вимагає порівняно прискореного темпу. Однак за дуже швидкого вимовлення слова стають нерозбірливими. Погано сприймається й надто повільний темп. Текст звучить не фразами, а окремими словами. Довгі паузи, звичайно, супроводжуються різними призвуками типу е–е–е, м–м–м тощо. Якщо треба зробити прискорення темпу, його можна позначити знаком → (горизонтальною стрілкою). Для вповільнення темпу можна використати пунктирну підрядкову лінію _ _ _ _ . Наприклад, «А лин, уловлений у панському ставку, був величезний».

Найістотніші положення промови потребують розтягнутого вимовлення. Загострити увагу може пауза й одна–дві фрази на іншу тему, вимовлених у швидкому темпі. Пауза після розтягнутого вимовлення допомагає краще запам'ятати інформацію. Темп читання з листа швидший. Це означає, що під час читання цитат слід себе стримувати, щоб не було швидкого темпу. Треба пробувати виступати в середньому темпі, намагаючись підтримувати зоровий контакт зі слухачами.

Побоювання пауз і вповільнень є досить часта помилка ораторів. Їм здається, що в такому випадку вони втратять увагу слухачів. Однак це не правильно. Слухачам потрібні моменти, коли промовець дає їм "відпочити", подумати. Такі "перепочинки" поліпшують сприйняття, стимулюють мимовільну увагу й слугують зміцненню контакту лектора з аудиторією. Для кращого володіння вмінням пришвидчувати й уповільнювати свою мову існують спеціальні вправи: вимовлення скоромовок, приказок тощо. Отже, промовцю необхідно володіти різними темпами, аби уникати одноманітності викладення матеріалу впродовж усього виступу.

На практиці можуть застосовуватися інші знаки, які будуть допомагати промовцю ефективніше здійснювати виступ. Однак не треба зловживати сигнальною розміткою тексту, адже багато «сигналів» може просто заплутати промовця. Застосовуйте ті «сигнали», які будуть Вам допомагати, а не заважати.

Разом із тим не можна ділити фрази на окремі слова, потрібно навчитися зберігати мелодійну єдність мовного такту. Нарешті, слід пам'ятати, що мимовільна увага й правильне зіставлення слухачами смислових

акцентів забезпечується контрастами прискорення-уповільнення, зміною темпу, який, таким чином, є засіб керування аудиторією.

Удома треба зробити репетицію виступу вголос або «про себе». Це тренування дає змогу правильно поставити акценти, визначити, скільки часу триває промова. У процесі тренування можна орієнтуватись на темп 100 – 120 слів на хвилину, саме такий темп найсприятливіший для слухацької аудиторії. Дуже добре застосувати відеокамеру, магнітофон, дзеркало, за допомогою яких можна оцінити себе «збоку», подивитись на свої жести, вираз обличчя тощо.

Обсяг тексту на сторінці має бути стандартним: **через 1,5 інтервали чотирнадцятим кеглем шрифту Times New Roman або відповідний рукописний текст.** Стандартний обсяг сторінки необхідний для того, щоб **визначати витрати часу на виголошення тексту.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Базова

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова: Навч. посіб. – К., 2002.
2. Глазунов С.В. Основи ораторського мистецтва та методики проведення навчальних занять: Навч. посіб. – Д.: РВВ ДНУ, 2001. – 144 с.
3. Сагач Г.М. Риторика: Навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закл.– Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2000.– 568 с.

Допоміжна

1. Антоненко–Давидович Б.Д. Як ми говоримо.– К.:Либідь,1991. –256 с.
2. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Л.: Світ, 1990. – 232 с.
3. Бредемайер К. Искусство словесной атаки: Практическое руководство / Пер. с нем. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 190 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред.. В.Т.Бусел. – К.: Перун, 2002. – 1440 с.
5. Гандапас Радислав. Камасутра для оратора. Как получать и доставлять максимальное удовольствие, выступая публично. – М.: Олимп-Бизнес, 2005.
6. Куньч З. Риторичний словник. К.: Рідна мова, 1997. – 344 с.
7. Молдован В.В. Риторика загальна та судова. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
8. Никольская С.Т. Техника публичной речи. – М.: Знание, 1980. – 64 с.
9. Пиз Аллан. Язык жестов: увлекательное пособие для деловых людей. – М. : Ай – Кью, 1992. – 112с.
10. Сергеич П. Искусство речи на суде. - М.: Юрид. лит., 1988. — 384 с.
11. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк, С.І.Головащук та ін. – К.:Наука. думка,1999–2000.–Т. 1.– 1040 с.; Т.2.– 960 с.
12. Смолярчук В.И. Гиганты и чародеи слова. - М.,1984.
13. Сопер П. Основы искусства речи: Пер. с англ. – М.: Яхтсмен, 1995. – 416 с.
14. Станиславский К.С. Работа актера над собой // Собр. соч. в 8 томах. – М., 1955 - Т.2,3.
15. Судові промови адвокатів України. – К.: Адвокат, 2001.
16. Сучасний словник іншомовних слів Уклала: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
17. Томан І. Мистецтво говорити. – К.: Політвидав України, 1986. –320 с.
18. Фразеологічний словник української мови: в 2 т. – К.: Наукова думка, 1993.
19. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки: Навч. посіб. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 192 с.
20. Хофф Р. Я вижу вас голыми: Как подготовиться к презентации и с блеском ее провести /Пер. с англ. А.Д.Иорданского. – М.: Независимая фирма "Класс", 1996.
21. Эрман П. Психология лжи. – М. 2007. – 268 с.

ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

Тема 1. Роль красномовства в професійній діяльності та приватному житті

1. Розкрийте загальне уявлення про красномовство, його види, сформулюйте можливості сучасної риторичної науки для розвитку системи здатностей кваліфікованого фахівця.
2. Поясніть значення античної та класичної риторики XIX–XX ст. для сучасної теорії і практики ораторського мистецтва (Аристотель, Квінтіліан, Петро Пороховщиків (П.Сергеїч), Сергій Андрієвський, Анатолій Коні та ін. **На вибір студентів**).

Тема 2. Фізичні основи та техніка усного мовлення

3. Розкрийте поняття мовного апарату людини та заходи щодо попередження захворювань мовного апарату.
4. Охарактеризуйте дихання як ключову передумову мовлення та поясніть значення носового і діафрагмального (діафрагмально-реберного) дихання для здоров'я людини й ораторської діяльності.
5. Розкажіть про дихальні вправи як засіб поліпшення техніки усного мовлення та профілактики голосового апарату.
6. Розкажіть про можливості поліпшення якості голосу та вправи для тренування дикції.

Тема 3. Культура мовлення в публічному спілкуванні

7. Розкрийте поняття культури мовлення та поясніть її професійну атрибутивність для сучасного фахівця з вищою освітою.
8. Окресліть шляхи вдосконалення культури мовлення та сформулюйте можливі конкретні дії щодо збагачення словника оратора.
9. Розкрийте значення застосування синонімів, епітетів у професійному мовленні та поясніть роль фразеологізмів у вияві національного сприйняття «мовної картини світу» (наведіть відповідні приклади).

Тема 4. Технологія підготовки до промови

10. Окресліть етапи підготовки промови та розкрийте призначення і характерні риси таких складових частин промови, як вступ, основна частина, закінчення.
11. Опишіть логічні методи викладення матеріалів виступу та засоби уникнення логічних помилок у виступах.
12. Сформулюйте основні технічні вимоги до підготовки тексту промови та розкрийте технологію акцентування думок промовця у тексті виступу (розмітка логічного наголосу, робота над ритміко-інтонаційною структурою виступу).

Тема 5. Психологія оратора й слухацької аудиторії

13. Сформулюйте уявлення про психологічний портрет оратора, розкрийте природу хвилювання у публічному виступу та опишіть методи зняття внутрішньої напруги.
14. Аргументуйте необхідність отримання попередньої інформації про майбутніх слухачів, технічні умови приміщення, де відбуватиметься виступ, та сформулюйте практичні рекомендації щодо врахування особливостей слухацької аудиторії у своїй підготовці до промови.

Тема 6. Професійні методи підтримання уваги слухачів

15. Охарактеризуйте особливості мимовільної, довільної та післядовільної уваги слухачів та сформулюйте можливості використання цих знань для підвищення ефективності виступу (наведіть приклади).
16. Проаналізуйте роль допоміжних вербальних засобів підвищення ефективності промови та опишіть їх види (наведіть відповідні приклади).
17. Охарактеризуйте значення гумору в публічному спілкуванні та опишіть методіку його застосування.
18. Аргументуйте значення спостереження за поведінкою слухачів у процесі виступу та опишіть метод візуального контакту зі слухачами.
19. Розкрийте значення відповідей промовця для успіху виступу та сформулюйте методичні рекомендації щодо уміння відповідати на запитання.

Тема 7. Невербальні та проксемічні аспекти публічного спілкування

20. Розкрийте роль жестів у спілкуванні людей та сформулюйте основні вимоги до жестикуляції оратора.
21. Охарактеризуйте роль пози в публічному спілкуванні та розкажіть про рухи оратора за трибуною і «порожню» жестикуляцію.

Тема 8. Підготовка судових промов. Особливості окремих форм ораторської діяльності

22. Розкрийте технологію збирання, аналізу, систематизації матеріалів для судової промови, письмової підготовки промови.
23. Окресліть особливості обвинувальної та захисної промов, поясніть роль репліки в судових дебатах.
24. Сформулюйте основні правила переконування людей та розкажіть про культуру дискусії і полеміки.

25. Розкажіть про основні прийоми чорної риторики та засоби захисту від маніпулятивних технологій у процесі публічних дискусій.

ЗАГАЛЬНА (СЕМЕСТРОВА) РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА ЗА СЕМЕСТР

Модуль №1		Сума
Письмові відповіді на теоретичні запитання	Комплексна модульна робота та її захист	
60	40	100

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90–100	A	зараховано
82–89	B	
75–81	C	
64–74	D	
60–63	E	
0–59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
	F*	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

* – оцінка F виставляється тільки за результатами складання заборгованості комісії

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ ТА УМІНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінка – (A) виставляється студентам, які глибоко й міцно засвоїли програмний матеріал (90–100 %), вичерпно, послідовно, грамотно й логічно його викладають, у їх відповідях теорія й практика тісно пов'язані. При цьому слухачі без утруднення дають відповідь при видозмінненні завдання, творчо застосовують набуті знання, правильно обґрунтовують прийняті рішення, виявляють навички системного підходу до вирішення поставлених завдань. Письмові роботи оформляють повністю до вимог державного стандарту.

Оцінка – (B) виставляється студентам, які твердо знають програмний матеріал значно вище середнього рівня (75–89 %), грамотно і по суті його викладають, не допускають істотних неточностей у відповідях на запитання, виявляють аналітичні здібності при виконанні завдань, володіють необхідними навичками їх виконання. Письмові роботи оформляють із незначними відхиленнями від вимог державного стандарту.

Оцінка – (D) виставляється студентам, які викладають матеріал достатньо послідовно, однак виявляють знання тільки основного програмного матеріалу (60–74 %), допускають окремі неточності, не досить правильні формулювання при викладі програмного матеріалу, одночасно володіють умінням виконання поставлених завдань. Письмові роботи оформляють в основному з вимогами державного стандарту.

Оцінка – (FX) виставляється студентам, які не знають значної частини програмного матеріалу (0–59 %), викладають його не послідовно, допускають істотні помилки, невпевнено, із великими утрудненнями виконують поставлені завдання. Письмові роботи подають із грубими порушеннями державного стандарту.